

“T IJDVERLIES KAN OOK NUTTIG ZIJN”

RIK TORFS EN VINCENT ICKE OVER DE TOEKOMST VAN DE UNIVERSITEIT

Dit is het tiende dubbelinterview van *Ons Erfdeel*, en het vierde in samenwerking met deBuren. Een overzicht van de eerdere tweegesprekken staat hier: www.onserfdeel.be/dubbelinterview. KU Leuven-rector Rik Torfs en Vincent Icke (professor aan de Universiteit Leiden) gingen op 4 maart 2016 met elkaar in debat bij deBuren in Brussel, onder leiding van journalist Casper Thomas. Literatuurwetenschapper en poëziecritica Kila van der Starre reflecteerde op het gesprek. Pieter Coupé schreef het artikel uit.

25 februari 2015: het Maagdenhuis, de bestuurszetel van de Universiteit van Amsterdam (UvA), wordt bezet door studenten die diep ontevreden zijn over de koers van hun universiteit. Hun klacht: de UvA is een bedrijf geworden waar alleen de taal van de markt te horen is. Wetenschappers sluiten zich aan bij de protestbeweging, die zich verspreidt naar andere Nederlandse universiteiten.

De onvrede sluimert echter al langer, in Vlaanderen en Nederland, maar ook wereldwijd. Overal zijn universiteiten in beweging, wordt er druk gedebatteerd over zeer uiteenlopende thema's: universiteiten die naar de beurs gaan, hogere inschrijfgelden, het allesoverheersende rendementsdenken. Wat moet de verhouding zijn tussen de "zachte" kennis van de alfa's en de "harde" wetenschap van de bèta's? Wie bepaalt de agenda van de universiteit: zijzelf, de maatschappij, het bedrijfsleven? Staan economisering en marktdenken niet haaks op de onafhankelijkheid van een universiteit? Wat met de publicatiedruk? Hoe zit het met de drie kerntaken: onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening?

Maar de essentie in al die turbulentie is eigenlijk heel eenvoudig: waartoe is de universiteit op aarde? Die vraag hebben wij, het culturele tijdschrift *Ons Erfdeel* en het

CASPER THOMAS

werd in 1983 geboren in Hoorn. Hij volgde een *liberal arts*-opleiding aan University College Maastricht en studeerde geschiedenis in Londen. Bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid werkte hij als onderzoeker. Sinds 2010 is hij redacteur van het opinieweekblad *De Groene Amsterdammer*. In 2015 verscheen van hem het boek *Competente rebellen. Hoe de universiteit in opstand kwam tegen het marktdenken* (Amsterdam University Press, 2015).
Contact: thomas@groene.nl

PIETER COUPÉ

werd in 1979 geboren in Gent. Studeerde Germaanse talen aan de Universiteit Gent en volgde een post-graduaat journalistiek aan VLEKHO (nu Hogeschool-Universiteit Brussel). Is redactiesecretaris-eindredacteur van *Ons Erfdeel*. Werkte voordien bij de kranten *Gazet van Antwerpen* (2003-2004) en *De Morgen* (2005-2010) als eindredacteur.
Contact: onserfdeel@onserfdeel.be.

Vlaams-Nederlands Huis deBuren, voorgelegd aan Rik Torfs, rector van de KU Leuven, en Vincent Icke, hoogleraar theoretische sterrenkunde in Leiden en bijzonder hoogleraar kosmologie in Amsterdam. Een alfa versus een bèta, een Vlaming tegenover een Nederlander. Beiden bezitten de gave van het woord, staan bekend om hun originele en soms scherpe standpunten, en zijn dan ook graag geziene gasten in de media.

Hoe moeten we de universiteit organiseren? En welke toekomst is voor haar weggelegd? Die vragen tracht ook Casper Thomas, redacteur bij het weekblad *De Groene Amsterdammer*, te beantwoorden in zijn boek *Competente rebellen. Hoe de universiteit in opstand kwam tegen het marktdenken* (Amsterdam University Press, 2015). Dat maakt hem de geschikte persoon om een gesprek tussen Rik Torfs en Vincent Icke in goede banen te leiden.

AFREKENCULTUUR

Casper Thomas vraagt zich af waarom het debat over de universiteit, met het hele verhaal van de Maagdenhuisbezetting als ijkpunt, de jongste tijd zo hevig oplaait. Waarom praten we juist nu zo veel over de toekomst van de universiteit? Vincent Icke relateert. Hij heeft al zo'n halve eeuw aan de universiteit doorgebracht, niet alleen in Nederland, ook in Engeland en de Verenigde Staten, en het is zijn stellige indruk dat de universiteit altijd in beweging is geweest: "De universiteiten waar ik gewerkt heb, kan ik me niet herinneren zonder enorme veranderingen en verschuivingen. Ik heb vier jaar in Cambridge gewerkt. Je zou denken: als er in West-Europa één volstrekt fossiele, onbeweeglijke kolos van een universiteit ligt, zo'n Leviathan waar met geen

De kwantificering van de academie werkt versmallend en verschrallend en is radicaal tegenovergesteld aan het soort intelligente lef dat je nodig hebt aan een universiteit.

mogelijkheid verandering in te krijgen is, dan is dat Cambridge wel. Maar dat is helemaal niet waar: in de tijd dat ik er gewerkt heb, is er van alles veranderd. Er kwamen nieuwe wetenschappelijk directeuren met andere opvattingen. Hoogleraren die zich 48 jaar lang voor niets anders hadden geïnteresseerd dan voor de kwaliteit van de port, donderden eruit.”

Rik Torfs denkt dat de huidige discussie over de universiteit vooral het gevolg is van een bepaalde bestuurswijze: “In de Nederlandse universiteiten bestond er volgens sommigen een kloof tussen de bestuurderskaste en de werkvloer. Dat heeft wellicht te maken met de wijze waarop bestuurders worden geselecteerd. Het verschil tussen Nederland en Vlaanderen, overigens geen land van melk en honing, is dat in Nederland professionele bestuurders opduiken in colleges van bestuur. Vaak zijn dat mensen die voordien iets heel anders hebben gedaan, haringen kaken of een melkfabriek leiden, en dan als bestuurder aan een universiteit terechtkomen. Blijkbaar wordt het aspect ‘bestuurder’ dan belangrijker geacht dan het aspect ‘universiteit’, en dat kan vreemding creëren.”

Icke herinnert zich nog precies wanneer aan de Universiteit Leiden de professionals een belangrijk deel van het college van bestuur gingen vormen: “Dat gebeurde in de jaren tachtig, toen de Nederlandse regering geld nodig had. Tot dan waren de gebouwen van de universiteit rijkseigendom. Van het ene moment op het andere besloot het rijk al die gebouwen te schenken aan de universiteiten. Dat was een molensteen om de nek van de universiteit, want a) ze hadden geen verstand van vastgoed en b) ze hadden het geld niet om al die *ouwe meuk* te onderhouden. Van het ene moment op het andere stonden ze dus nominaal in het rood. Vanaf dat ogenblik was het noodzaak mensen aan te stellen die zo’n klus konden klaren, mensen met ervaring in het bedrijfsleven en een intuïtief gevoel voor geld.”

Voor het beheer van een vastgoedportefeuille zijn bekwame bestuurders geen overbodige luxe. Maar is de hele universiteit niet aangetast door rendementsdenken, vraagt

Casper Thomas zich af. Stoelt de wetenschappelijke cultuur zelf niet te veel op een afrekenmodel? Icke grijpt terug naar de vervreemding waarover Torfs het had: “In de wetenschap is kritiek de alfa en de omega. En die is bijzonder fel. Als je bij ons in de koffiekamer van het theoretisch instituut langskomt, denk je misschien: straks gaan ze plukharend over de grond. Wanneer het over de wetenschap gaat, wordt het hard gespeeld, maar nadien zijn we gewoon weer vriendjes. Het bevreemdende voor ons is dat het afrekenen op de juistheid en de kwaliteit van het wetenschappelijke product is omgeslagen naar het afrekenen op de maatschappelijke en economische opbrengst van het onderzoek.”

Torfs vindt het vreemd dat de experts die je nodig hebt om gebouwen te beheren, niet aan de universiteit te vinden zouden zijn: “Het krioelt daar van de economen, ingenieurs en andere briljante mensen die uitstekend rekensommen kunnen maken. Waarom zou je dan externe managers aantrekken?” In het binnenhalen van managers zit volgens Torfs ook de kiem van verder verval: “Men gaat uit van de gedachte dat het financiële primeert op het inhoudelijke, want de bazen zijn de financiële bollebozen. De symboliek die daarin schuilt, mag je niet veronachtzamen. Eigenlijk moet je een onderscheid maken tussen degene die het echte leiderschap incarneert, de CEO, en degene die voor de financiën verantwoordelijk is en die de facto in een dienende rol moet zitten. Bovendien: als je bestuurlijk begint te redeneren, zul je een grote zakelijkheid tentoonspreiden in je hele beleid. Je moet natuurlijk uit de rode cijfers proberen te blijven, maar als je daarvan de belangrijkste doelstelling maakt, ga je minder aandacht besteden aan de vloer. Dan kom je niet meer onder de mensen en zit je over de toekomst van de universiteit te praten in de luxe van de bestuurskamer, die een betere airconditioning heeft dan de doorsneebureaus. Een verdere consequentie is dat je in het meten van universitair werk parameters naar voren schuift die lijken op die om de financiële gezondheidstoestand te meten. En zo kom je terecht in een heel kwantitatief model waarbij originele gedachten als bedreigend worden ervaren omdat ze ook tijdrovend zijn.”

Hoe kan een academicus zich onttrekken aan dat rigide, kwantitatieve systeem? “Ik heb me daar nooit iets van aangetrokken”, reageert Torfs laconiek. “Ik heb destijds gekozen voor de kleinste faculteit van de universiteit. Zo kon ik mijn eigen gang gaan. Ik heb ook heel vaak regels overtreden. Een kwantitatief systeem heeft moeite om afdwingbaar te zijn. Je krijgt een brief waarin staat wat je moet doen, je krijgt een tweede brief waarin gezegd wordt ‘gelieve dat dringend te doen’, en dan volgt een derde brief met ‘dit is je laatste kans’. Als je dan je been stijf houdt, volgt er geen vierde brief, want men gaat ervan uit dat iedereen dan al gehoorzaam is geweest.”

Ook Icke is het type wetenschapper dat wars van systemen zijn eigen gang gaat binnen de universiteit en zich niet op hol laat brengen door bestuurlijke bemoeizucht:

“Ik sluit me aan bij wat Richard Feynman hier ooit over zei. Hij was een Nobelprijswinnaar theoretische natuurkunde die ik heb gekend toen ik aan het California Institute of Technology werkte. Men vroeg hem eens: *what is your trade?* Zijn antwoord: *active irresponsibility*. Ik ben het met Rik Torfs eens dat het nodig zal zijn ons academische erfgoed te verdedigen door ons op creatieve wijze niets aan te trekken van alle regelgeving. Als ze willen weten hoe vaak mijn artikelen in *Astrophysics* en *Nature* worden geciteerd: daar kan ik dus echt mijn staart mee afvegen. Ik heb wel het voordeel dat ik zo oud ben dat ik niet meer in aanmerking kom voor financiering, dus ik kan doen wat ik wil. Maar dat is voor die jongelui niet zo gemakkelijk. De kwantificering slaat heel fel toe bij het aanstellingsbeleid aan universiteiten. Je wilt een baan aan de universiteit en je bent een jonge wetenschapper? Dan gaan de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, de benoemingscommissies en het bureau van de decaan je cv en je aanbevelingsbrieven bekijken, gaan ze je h-index na (*die de ‘carrière-impact’ van de publicaties van een wetenschappelijk onderzoeker meet, red.*) en allerlei andere zogenaamd kwantificeerbare zaken. Maar als je dan aangesteld wordt, heb je nooit echt een vaste baan, je moet altijd weer geld van buiten binnenhalen. En als je dat geld binnenhaalt, gaan ze weer naar al die cijfertjes kijken. Dat werkt versmallend en verschalend, en het is radicaal tegenovergesteld aan het soort intelligente lef dat je nodig hebt aan een universiteit.”

De rebelse “wij trekken het ons niet aan”-attitude van Torfs en Icke klinkt mooi, maar beiden geven ook toe dat dit niet voor iedereen vanzelfsprekend is, en al zeker niet voor jongere onderzoekers vandaag. Dat is aan het eind van het gesprek ook gebleken uit een reactie van Tessa Boeykens, een jonge onderzoekster aan de Universiteit Gent, over de immense werkdruk bij haar generatiegenoten. Torfs: “Ik heb ook veel collega’s gekend die gebukt gingen onder formalistische eisen die bedreigend werken voor de academische creativiteit. Sommige mensen voelen zich vrij en trekken zich daar weinig van aan. Voor anderen is dat systeem veel meer belastend.”

Daarom maakt hij als rector werk van een andere, niet louter kwantitatief gemotiveerde aanwervingsprocedure: “Die criteria zijn geleidelijk in het systeem geslopen en je kunt niet in één-twee-drie de regels veranderen. Een voorbeeld: 45 procent van de basisfinanciering van de universiteiten in Vlaanderen komt van het wetenschappelijk onderzoek. Daar worden allerlei kwantitatieve parameters gehanteerd waar je niet zomaar onderuit kunt. Toch werken onze beoordelingscommissies bij het aanstellen van jonge professoren met nieuwe criteria. De inspiratie daarvoor komt van grote buitenlandse universiteiten, waar men belang hecht aan zaken die bij ons in de verdrukking raken door al die cijfertjes. Aan een grote universiteit in de Verenigde Staten is het bijvoorbeeld wél belangrijk dat je behoorlijk college kunt geven, de mensen betalen er zich tenslotte blauw voor. Als je je daar volledig op je publicaties stort en geen moer geeft om

de lessen, dan is het contract niet vervuld. Wij vragen vandaag aan mensen dat ze niet zozeer hun publicaties tellen, maar dat ze hun *belangrijkste* publicaties opgeven en hun belangrijkste *realisaties*. Bij sollicitaties willen we een bioschets van één of twee bladzijden invoeren. Daarin beantwoorden de kandidaten voor zichzelf de vragen: waar komen we vandaan, wie zijn we, waar gaan we naartoe, wat hebben we al gedaan en wat willen we doen in het leven? Dan moet je echt in de spiegel kijken. Het mag over van alles gaan. Als je bijvoorbeeld een geweldige trompetspeler bent die op die manier filosofische argumenten kracht weet bij te zetten – waarom niet? Als je dat kunt beargumenteren en motiveren, en daar een verhaal van maakt dat consistent en aantrekkelijk is, lijkt mij dat interessant. Voor een universiteit is het belangrijk ook academici te hebben die kunnen samenwerken met anderen, die communicatief zijn, die enige aantrekkelijkheid voor de buitenwereld vertonen. De universiteit kan het zich niet veroorloven zich op te sluiten in een gesloten subcultuur waar andere mensen niets van begrijpen. Wij moeten niet buiten de samenleving staan. Om het wat platvloerser uit te drukken: als wij geld willen krijgen van de samenleving, moeten wij ook laten zien dat wij om haar geven. Die bioschets is niet alleen bedoeld als tegenwicht voor de puur kwantitatieve benadering, maar ook om de universiteit weer te brengen waar ze hoort te zijn: in het hart van de samenleving. De universiteit moet een lichtend pad zijn, een oriënteringspunt voor de hele samenleving, een plek waar duurzaam wordt nagedacht.”

DE VRAGEN VAN MORGEN

Over de samenleving gesproken: de Nationale Wetenschapsagenda is een lijst met publieksvragen over wetenschap die in Nederland is vastgelegd op basis van een landelijke enquête. Die vragen zijn nu letterlijk op de bureaus van de wetenschappers beland en zij moeten er hun werk op afstemmen. Het is een manier om de hele samenleving te laten meepraten over de universiteit. Dat ziet Torfs anders: “Contact met de maatschappij betekent niet dat je de vragen gaat beantwoorden die worden gesteld door het brede publiek, want dan vervul je niet langer je voortrekkersrol. De universiteit moet niet de vragen van vandaag op een voorspelbare manier beantwoorden, maar de vragen van morgen zoeken. Vragen stellen die anderen nog niet durven te stellen of waaraan ze nog niet hebben gedacht, dat is de taak van academici. Als je louter een agenda volgt op basis van een opgelegde vragenlijst, dan ben je niet innovatief. Blijkbaar wordt over innovatie heel conservatief gesproken.”

Icke is al helemaal geen voorstander van de Nationale Wetenschapsagenda met vragen van de bevolking: “Dit is de sluitsteen van een aantal gruwelijke misvattingen over de wijze waarop de wetenschap werkt. Het eerste misverstand: wetenschap is gedreven door nieuwsgierigheid. Dat is volstrekt onwaar. Nieuwsgierigheid vind je in de krantenkiosk waar al die glossy’s staan. De echte wetenschapper is opmerkzaam. Het twee-

Wij moeten ons meer verweren tegen het modedenken bij politici dan tegen de publieke opinie

de misverstand: de wetenschap is vraaggestuurd. Men denkt vaak dat ik in mijn vak, de theoretische astrofysica, bezig ben een vraag te beantwoorden, maar ook dat is helemaal niet waar. Als je een artikel over je onderzoek schrijft, doe je alsof je een vraag beantwoordt, maar die heb je niet gesteld toen je aan de hele onderneming begon. Want als je een goede vraag kunt stellen, heb je driekwart van het antwoord al, hoeft je het alleen maar op te schrijven en ga je iets interessanter doen. Het idee dat je zo maar een vraag kunt stellen, is de wetenschap reduceren tot een broodje shoarma – wil je er wel of geen ketchup op? Onzin. In de Nationale Wetenschapsagenda krijg je tienduizenden vragen die allemaal van een verpletterende trivialiteit zijn. En nu staat zwart op wit dat wij onze pet daarnaar moeten zetten. Ik vertik het.”

Maar wat dan met het argument dat universiteiten voor een groot deel met publiek geld worden gefinancierd? Wie betaalt die bepaalt, toch? Daar heeft Icke wel een antwoord op: “Die vraag is me al zo vaak gesteld. Als men beleefd blijft, praat ik over alle mooie dingen die de wetenschap aan de mens geschonken heeft. Neem bijvoorbeeld Einstein. Als je de algemene relativiteitstheorie niet in aanmerking neemt, dan is je navigator per etmaal drieënvijftig kilometer fout. Dat is een kilometer in een halfuur. Soms stelt men mij die vraag ook veel agressiever en dan zeg ik: doe eens alles weg wat de wetenschap jullie heeft gegeven. De meeste mensen zetten hun bril af, maar ook de elastiek in hun onderbroek moet weg, dat is toegepaste scheikunde. En wil iedereen zijn hand even opsteken die ooit antibiotica heeft gebruikt? Dat is 75 procent van de mensen. Helaas: je bent dood, je doet niet meer mee in de discussie. En voor je het weet, staan de mensen die beweren dat de wetenschap niets voor hen doet in hun blote achterwerk. Heel leuk, want ik mag mijn kleren aanhouden. Wij zijn er dus niet om het broodje shoarma van de toekomst neer te zetten. Wij zijn er om de wetenschap van de toekomst te bedenken. Daarin zijn wij goed.”

Toch blijft er in de samenleving een groep mensen die deze argumenten verwerpt, en zegt: het zijn onze belastingcenten, dus wij hebben er wat over te zeggen. Verkoopt de

wetenschap zichzelf wel genoeg? Torfs is niet onder de indruk: “Je moet de mensen laten voelen dat er een verband bestaat tussen de briljante, wat afwijkende persoonlijkheden die wetenschappers zijn en hun eigen leven, ook al is dat niet altijd in de rechte lijn aantoonbaar. Ik heb nooit veel last gehad met een publiek dat zou zeggen: waar zijn jullie in hemelsnaam mee bezig? In onderzoeken naar het meest te vertrouwen instanties worden universiteiten ook ernstiger genomen dan bijvoorbeeld de justitie of de politiek. Wat mij meer verontrust, is dat politici vinden dat ze het allemaal nog wat beter weten. Dat ze sterker moeten controleren, de grote lijnen vastleggen. Universiteiten moeten wel dialogeren met de samenleving, maar het zou bijzonder jammer zijn als de financiering zou afhangen van allerlei gekleurd geld voor projecten die dan de namen dragen van ministers en politici. Dat zoeken wij niet. In feite moeten wij ons meer verweren tegen het modedenken bij politici dan tegen de publieke opinie. Om het met een paradox uit drukken: als je geld gaat verlenen aan allerlei innovatieve projecten, dan houd je innovatie juist tegen. Dan tem je haar, vang je haar in bepalingen die door een politicus zijn bedacht en per definitie niet origineel zijn. Zo krijg je niet meer de kans om zelf te zoeken.”

Ook Icke botst zelden op bezwaar tegen of kritiek op de universiteit vanuit de maatschappij: “Integendeel, het is mij overkomen dat ik in een bouwmarkt in Den Haag een paar bouwvakkers tegenkwam, waarbij de ene tegen zijn maatje zei: hey, ik heb hem op de televisie de relativiteitstheorie zien uitleggen. En toen vertelde hij aan zijn bouwmaat wat ik een dag eerder op de televisie had gezegd. Dat is toch fantastisch? Mensen zeggen veel vaker tegen mij en mijn collega’s ‘wat voor fantastisch werk doen jullie’ in plaats van ‘en dat allemaal met mijn centen’. Mijn instituut in Leiden heeft een bedrijfsplan waarin staat: wij zijn er om de volgende drie redenen: wetenschappelijk onderzoek doen, wetenschappelijk onderwijs geven en de wetenschap naar de maatschappij brengen.”

Dat laatste is de reden waarom Icke columns schrijft, onder meer in *NRC Handelsblad*, en vaak in televisieprogramma’s zit, al speelt daar ook een persoonlijk motief: “Ik zou nooit afgestudeerd zijn als de maatschappij mijn studiebeurs niet had betaald. Dat krijgt ze driedubbel terug, misschien wel dertigdubbel. Ik ben daar oprecht en zonder cynisme dankbaar voor. De overgrote meerderheid van mijn creatieve collega’s doet zulke zaken omdat ze een drive hebben, een behoefte om iets uit te drukken. En de mensen zien en waarderen dat: die vonk, het vuur... en af en toe de praktische toepasbaarheid. De wereldwijde universitaire gemeenschap heeft het toch maar goed gedaan. Dankzij de belangeloosheid, de liefde die wij met zijn allen hebben voor onze vakken. Natuurlijk waren er ook stomiteiten en grandioze fouten. Maar is het met de mensheid ooit anders geweest?”

**Wij zijn er niet om het broodje
shoarma van de toekomst neer te
zetten. Wij zijn er om de wetenschap
van de toekomst te bedenken.**

HOED U VOOR DE OVERHEID

Niet alleen het grote publiek met zijn wetenschapsagenda, maar ook het bedrijfsleven klopt op de deur van de universiteit. Bedrijven willen graag samenwerken, ze willen wetenschappelijke claims aan hun producten verbinden. Zij willen onderzoek waar ze iets mee kunnen doen. Hoe welkom is die partij?

Zeer welkom, als het van Icke afhangt: “Een van de meest fantastische dingen in mijn tak van de wetenschap is dat de overgrote meerderheid van de ontdekkingen gebeurt met instrumenten gebouwd door ingenieurs. Dat zijn mensen uit de industrie die vreselijk knap in hun vak zijn. Bovendien: topindustriëlen, mensen aan het hoofd van wereldwijd beursgenoteerde bedrijven, snappen even goed als wij wetenschappers dat je innovatie niet kunt kopen. Anders waren die bedrijven nog veel rijker dan ze nu al zijn. Echte industriële vooruitgang moet je door schade en schande proberen te realiseren op dezelfde wijze als dat gebeurt met wetenschappelijke ontdekkingen. Industriële vernieuwing is niet voorspelbaar, niet vooraf te beschrijven en al zeker niet het antwoord op een vraag. Kijk naar het internet, dat is gemaakt door twee instellingen: het Amerikaanse defensie-instituut DARPA en CERN, het instituut voor kernfysica in Genève. Die twee hebben internet gemaakt tot wat het is, zonder dat er ooit naar gevraagd is. Als iemand op papier had gezet wat ze wilden maken, dan had iedereen hen gek verklaard.”

Als Icke van het brede publiek niet wil horen wat de wetenschap moet doen, mag het bedrijfsleven dan wel mede de onderzoeksagenda bepalen? Icke: “Ik wil hen net zomin vertellen wat zij moeten doen als dat zij mij dat mogen vertellen. Wel is het bedrijfsleven de allerbeste afnemer van onze studenten. Van de twintig mensen die bij ons promoveren, kan er misschien een aan de academie blijven. Die andere negentien gaan belangrijke rollen spelen in de maatschappij, bij bedrijven die heel goed weten wat ze aan die mensen hebben. Er zijn hele takken van de wetenschap, bijvoorbeeld de biofarmacie, die draaien op het grote geld van de industrie. Daar zijn

vreselijke verhalen over te vertellen. Maar in andere gevallen laat het bedrijfsleven ons wetenschappers maar zo'n beetje rotzooien. In mijn eigen vak is de wisselwerking zeer intensief en vruchtbaar.”

Torfs zoekt in de eerste plaats naar een constructieve omgang met het bedrijfsleven: “Een en ander is enorm geprofessionaliseerd tegenover vroeger. Farmaceutische bedrijven mogen geen manipulatieve semi-omkooppraktijken meer gebruiken om onderzoekers te laten verklaren wat zij willen. Er wordt in een sfeer van onafhankelijkheid samengewerkt, en dat heeft veel voordelen. Ten eerste: je weet allebei waar je staat als je het gesprek zuiver voert; ten tweede: door contacten met de bedrijfswereid doe je aan *community building*. Dan financieren zij bijvoorbeeld ook leerstoelen, niet alleen projecten. Zo dragen zij bij tot de ontwikkeling van de wetenschap in haar geheel, met vaak heel onzekere resultaten. En natuurlijk moet je een ethische code hebben en onafhankelijk blijven. Maar wat mij altijd verwondert in deze discussie, is dat de bedrijfswereid als gevaarlijk wordt beschouwd en de overheid niet. Terwijl ik meer gevallen ken van manipulatieve praktijken door de overheid. Zij bestelt onderzoek bij een wetenschapper van wie ze heel goed weet wat zijn ideologische opstelling is en waar hij gaat uitkomen. Is dat dan wel correct? Tegenwoordig heeft onze overheid de neiging om totaal te geloven in ‘valorisatie aan het einde van de innovatieketen’. Het zijn woorden waar je compleet radeloos van zou worden, maar ze bestaan en we moeten er dus mee verder. In tijden waarin Europa naar een tweede adem zoekt en het economisch niet goed gaat, hopen de overheden dat de redding uit die hoek komt. Maar zo krijg je het gevaar dat, juist onder impuls van de overheid en misschien ook met wat druk vanuit werkgeversorganisaties, de nadruk uitsluitend ligt op valorisatie en het fundamentele onderzoek ondergesneeuwd raakt. Terwijl je fundamenteel onderzoek juist nodig hebt om op lange termijn verder te kunnen. Anders gaat het zoals met een voetbalclub die geen jeugdopleiding meer heeft maar wel vedetten koopt, doorgaans op hun retour, uit andere teams en landen. Dat is een bedreiging voor de wetenschap, eerder als gevolg van onoordeelkundig overheidsoptreden dan van fouten in de bedrijfswereid, waar een mentaliteit heerst die niet zoveel verschilt van de wetenschap: ook bedrijven zoeken het onzekere op en nemen risico's.”

De overheid een gevaarlijker partij dan het bedrijfsleven? Icke is het eens met die stelling: “Sterker nog, het enige risico dat de overheid loopt, is dat een partij het aflegt in de volgende verkiezingen. Er is verder nul koppeling tussen de mening van de regering over de wetenschap en haar resultaten in de peilingen. Maar als je in het bedrijfsleven iets verkeerd doet, ben je twee jaar later failliet. Dat is voor de meeste mensen aanzienlijk ernstiger dan even niet verkozen worden. Toch denkt een regering zich veel meer te kunnen permitteren. Ik druk het wel eens zo uit: wat is er leuker dan Einstein zijn? De baas van Einstein zijn. Vandaar al die spoorrails die de overheid voor ons

klaarlegt, waarover wij dan maar moeten sjokken. Terwijl ik hun zou willen zeggen, zoals Diogenes tegen Alexander de Grote zei: ga een beetje uit mijn zon staan.”

MASSA VERSUS EXCELLENTIE

Naast de wetenschappers zelf zijn al het brede publiek, de overheid en het bedrijfsleven aan bod gekomen. Eén belangrijke groep is tot nu toe buiten beeld gebleven: de studenten. Een van de kerntaken van de universiteit is onderwijs geven. En daar duikt een zekere spanning op. Aan de ene kant is er de wens een zo breed mogelijk publiek op te leiden, vanuit de verheffingsgedachte – de universiteit is er niet alleen voor de elite. Tegelijk moet men ook aan kwaliteitsstandaarden voldoen. Hoe kan een massa-universiteit ook een goede onderwijsinstelling zijn?

Volgens Icke is die spanning al heel oud: “Een van mijn hoogleraren aan de Universiteit Utrecht zei me toen ik er nog studeerde, ergens in de jaren zeventig, dat er in Nederland op termijn ruimte zal zijn voor één universiteit. Hij bedoelde: in een land als Nederland, dat toen nog lang geen zeventien miljoen inwoners had, kan eigenlijk maar één universiteit bestaan die zich kan meten met de allerbeste ter wereld. Vergelijk het met de Verenigde Staten, waar 320 miljoen mensen wonen en er misschien vijftien topuniversiteiten zijn. Maar het tragische is dat door het streven naar de massa-universiteit over het hoofd wordt gezien waar het echt over gaat: het gaat niet over de massa, maar over gelijke kansen. We moeten ervoor zorgen dat iedereen er komt die ook maar een beetje academische capaciteiten heeft en de wil en het doorzettingsvermogen om die vrucht te laten dragen. Ik zou er zelf nooit gekomen zijn zonder studiebeurs. Alle jongens, alle meisjes moeten die kans krijgen, ongeacht hun afkomst, ongeacht wat hun ouders doen, hoeveel ze verdienen, welke taal ze spreken, wat dan ook. Waarom? Omdat de mensheid dat nodig heeft. Wij kunnen het ons niet permitteren talent kapot te laten gaan. Een persoonlijke anekdote: toen ik als student in Utrecht kwam, volgde ik sterrenkunde bij Marcel Minnaert. Ik zat een beetje in mijn maag met het feit dat ik een studiebeurs kreeg en vroeg aan professor Minnaert of ik wel kon accepteren dat de maatschappij dat geld aan mij ging besteden. ‘Meneer Icke’, zei Minnaert, ‘de maatschappij geeft dat geld niet aan u omdat ze u zo aardig vindt, maar omdat ze academici nodig heeft.’ De maatschappij investeert dus in mensen uit welbegrepen eigenbelang. Maar de massa-universiteit werkt dat paradoxaal genoeg juist tegen. Als een Nederlandse minister met droge ogen beweert dat hij op termijn 50 procent van de mensen een academische opleiding wil zien voltooien, vind ik dat een grof schandaal. Ik zou graag willen dat men een doelmatige en liefdevolle manier vond om iedereen die academische capaciteiten heeft, die ook te laten ontplooiën, liever dan ons met nog meer studenten op te solferen, van wie we vooraf weten dat ze het niet allemaal gaan rooien.”

In de bedrijfswereld heerst een mentaliteit die niet zoveel verschilt van de wetenschap: ook bedrijven zoeken het onzekere op en nemen risico's.

De spanning tussen massa-universiteit en hoge-kwaliteitsuniversiteit is Torfs niet onbekend: “In Vlaanderen is de toegang tot de universiteit nog breder. Iedereen met een diploma secundair onderwijs mag bij ons beginnen, ook mensen die weinig tot geen kans maken. We hebben nu eenmaal een model waarin we iedereen kansen geven. Dat is zeer bevorderlijk voor mensen die om sociale redenen niet zo’n goede start hebben gehad, maar die wel snel matuur kunnen worden als ze eenmaal in een universitair milieu zitten. Op dat vlak is ons systeem beter dan de Amerikaanse universiteiten met hun strengere selectiemechanismen. Het kost ons veel geld en energie om mensen de juiste weg laten zoeken in het eerste jaar. En de Amerikaanse universiteiten met hun lagere studentenaantallen kijken daar met verbazing naar, maar aan het eind van het hele proces kunnen wij wel degelijk concurreren met die grote instellingen. Alleen moet je ook niet te sentimenteel worden. Er zijn mensen die eindeloos blijven proberen aan de universiteit, en juist daardoor geen hogeschoolopleiding voltooiën, die ze misschien wel hadden aangekund. Op den duur moet je durven zeggen: ik oriënteer je in een richting waar je wat mee kunt. Want gesteld dat je na lang gesukkel met de hakken over de sloot toch een universitair diploma haalt. Wat dan? Je bent niet de enige met zo’n diploma. Je moet dus mensen oriënteren naar een plek van waaruit ze echt iets kunnen betekenen.”

WEG MET DE WETENSCHAP?

Het stond al aan het begin van deze tekst: Rik Torfs is een alfa- of geesteswetenschapper, Vincent Icke een bèta- of exacte wetenschapper. Willem Otterspeer, hoogleraar geschiedenis in Leiden en biograaf van Willem Frederik Hermans, schreef onlangs het pamflet *Weg met de wetenschap. Een pleidooi voor de universiteit* (De Bezige Bij, 2015), waarin hij beide vormen van wetenschap tegen elkaar afzet. Volgens hem heeft de hele universiteit zich te veel gevoegd naar het natuurwetenschappelijke model, dat alleen op zekerheid is gebaseerd. De geesteswetenschappen, gestoeld op waarschijnlijkheid,

hebben het onderspit moeten delven. Otterspeer pleit juist voor Nederlandse universiteiten met een brede bachelor op basis van de geesteswetenschappen, met een focus op onderwijs in plaats van onderzoek.

Torfs recenseerde Otterspeers boek in *De Standaard der Letteren*: “Ik vond het een uitstekende tekst. Een universitair moet niet alleen zijn vak beheersen, maar ook een brede belangstelling hebben, incasseringsvermogen, reflexieve capaciteiten en kritische zin. En als het kan zelfs een beetje voeling met cultuur. Niet dat je alle gedichten van de wereldgeschiedenis uit het hoofd moet kennen, maar enige bekendheid ermee kan geen kwaad. Ook juist is Otterspeers analyse dat de parameters die vandaag aan de universiteit worden gehanteerd vooral zijn gebaseerd op de exacte wetenschappen. Dat geldt zowel voor de evaluatie van onderzoek als voor het maken van carrières. Bij het opbouwen van een wetenschappelijke carrière en bij het ter beschikking stellen van onderzoekstijd aan vooral jongeren gaat men er impliciet van uit dat iemand zijn creatiefste periode beleeft in zijn doctoraatsjaren, als postdoc, misschien nog als jonge docent. Daarna wordt hij doorgaans leider van een team. Dat klopt in bepaalde disciplines van de wetenschap, maar niet voor een filosoof of historicus. Dan moet je eerst heel veel kennis accumuleren, waardoor die mensen hun betere werken pas schrijven wanneer ze al vijftig of zestig zijn. Nog een interessant punt is het collectief publiceren van wetenschappelijke artikelen met een hele reeks auteurs. Dat kan soms een eindeloze rij namen opleveren, waarbij de plaats waar je naam figureert van belang is. Maar niet elk onderzoek hoeft op die manier te gebeuren. Er zijn ook nog altijd filosofen die op een stoel gaan zitten en beginnen na te denken. Zij komen zo misschien tot geweldige inzichten, ook gebaseerd op wat ze gelezen hebben bij hun voorgangers. Hun model is niet dat van de natuurwetenschappen. Het ene is ook niet beter dan het andere, en in feite is dat een van de grote kwesties bij de universiteit: accepteer nu toch eens dat daar allemaal rare mensen zitten met verschillende afwijkingen. Leg niet iedereen dezelfde afwijking op. Tegelijk zie je sommige humane wetenschappers, vooral in de sociale wetenschappen en de psychologie, juist hunkeren naar de methodologie van de exacte wetenschappen. Vanuit een gebrek aan zelfvertrouwen schuiven zij het empirische sterk naar voren. En dan gaat men bijvoorbeeld in de psychologie kwantitatief onderzoek hoger inschatten dan de meer filosofische richting van de psychologie, die toch aan de oorsprong van het hele vak heeft gestaan. Daarin schuilt een zeker risico: dat de beoefenaars van sociale wetenschappen en psychologie zelf een minderwaardigheidscomplex ontwikkelen en zich spiegelen aan anderen. *Be yourself*, zou ik zeggen.”

Volgens Otterspeer is de universiteit er om de elite op te leiden, en dat kan prima zonder de exacte wetenschappen. Laat mensen drie jaar lang op de universiteit een brede vorming volgen, en als ze iets natuurwetenschappelijks willen doen, komt dat daarna wel.

**Ik zou nooit afgestudeerd zijn als
de maatschappij mijn studiebeurs
niet had betaald. Dat krijgt ze
driedubbel terug.**

Dat is een paar bruggen te ver voor Icke: “Otterspeer is een geleerde man en hij schrijft uitstekend Nederlands. *Weg met de wetenschap* is dus boeiend om te lezen, maar ik werd er des duivels van. Ten eerste beweert Otterspeer dat wij in de bètawetenschappen alles puur kwantitatief beoordelen, terwijl het juist dat is wat ons teistert. De citatie-index, het kwantificeren van onze productie, dat is de pestilentie waar wij onder lijden. En om dan het verwijt te krijgen dat wij dat aan de universiteit als geheel willen opleggen, daar word ik razend van. Ten tweede doet hij het op een literair heel knappe manier voorkomen alsof wij onszelf, de bèta’s, beter achten dan de alfa’s. Terwijl uitgerekend wij niet alleen Einstein hebben gelezen, maar ook Homeros. Natuurkundige Hendrik Casimir prees in een artikel ooit West-Europa gelukkig omdat wij het woord ‘wetenschap’ hebben, en daar hoort alles bij: onderzoek naar klassieke talen, geschiedenis, psychologie, natuurkunde, sterrenkunde enzovoort. Dat woord bestaat ook in de Scandinavische talen, *vitenskap/videnskab/vetenskap*, en het Duits, *Wissenschaft*. Wij hebben niet aan de ene kant *science* en aan de andere kant *humanities*, die een soort tegenstelling zijn. Wij zijn geen vijanden van elkaar, wij zijn één academie, één groot geheel. Helaas is het tot vandaag aanvaardbaar voor mensen uit de sfeer van Otterspeer om te zeggen: ja, Homeros heb ik gelezen, maar Einstein, dat is niets voor mij.”

Humane wetenschappers die er trots op zijn dat ze gezakt waren voor wiskunde, ook bij Torfs stuiten ze op onbegrip: “Dat is niets om fier op te zijn. Otterspeer betreurt een desintegratie van de kennis, waarbij het wetenschappelijke en het artistieke van elkaar worden losgekoppeld. Hij vreest dat ook het universitaire van het intellectuele leven wordt losgekoppeld. Wat mij betreft heeft dat niets te maken met het soort wetenschap dat men beoefent, maar met kritisch denken. De ambitie zou moeten zijn om kritisch denken te betrekken bij elke vorm van de wetenschap. Met Otterspeer deel ik de mening dat een academicus idealiter ook een intellectueel is. In de samenleving zie je echter steeds meer academisch geschoolden en steeds minder intellectuelen,

mensen met brede blik en een kritische attitude. Het zou toch goed zijn als die banden konden worden aangehaald. En helemaal geweldig zou het zijn als ook de kunst en de wetenschap wat nader tot elkaar zouden komen. Kunst is voor veel mensen vandaag iets magisch, iets waar ze blindelings in geloven, zonder het te begrijpen. Zoals vroeger het geval was met religie. Dat allemaal op een doordachte manier benaderen, zou ik fantastisch vinden.”

Toch vindt Torfs, in tegenstelling tot Otterspeer, niet dat iedereen een brede vorming moet krijgen en de exacte wetenschappen dan maar van de universiteit gebouwd moeten worden: “Brede vorming en wetenschappelijk onderricht moeten simultaan gebeuren. Ik vind juist de disconnectie tussen de kennis en de manier waarop je ermee omgaat, een gevaarlijk spel. En wat ik al helemaal fout vind, is een idee van rond de eeuwwisseling: je krijgt een diploma als je al je studiepunten hebt gehaald. Zo krijg je een heel vakmatige benadering waarbij de persoonsvorming op geen enkele manier meespeelt. Dat is passé, het louter vergaren van kennis is niet genoeg. Ook een tandarts moet, terwijl een patiënt hem met open mond zwijgend aanstaart, diepzinnige gedachten kunnen koesteren.”

Die houding spreekt Icke wel aan: “Naast hoogleraar astronomische fysica ben ik ook beeldend kunstenaar. Ik heb aan de Gerrit Rietveld Academie gestudeerd, waar ik nu lid ben van de Raad van Toezicht. Kunst en wetenschap vertrekken allebei vanuit onderzoek, vanuit kritisch denken. Je doet gewone dingen op een andere manier, zoekt verbanden en je mag niet te snel denken dat iets onmogelijk is. Je hoeft geen kunstgeschiedenis te hebben gestudeerd om de werken van een groot kunstenaar op tijdvolgorde te leggen. Met een goede dichter is het precies hetzelfde. Hoe komt dat? Omdat die constant bezig zijn geweest met onderzoek. Als al die werkjes hetzelfde zijn, als je een werk van twintig jaar later kunt verwisselen met twintig jaar eerder zonder verschil te zien, dan heb je met maakwerk te maken. Aardig voor op de markt, maar geen kunst. Vernieuwing komt automatisch door volgehouden onderzoek en door niet te snel te denken dat iets niet lukt.”

PLEIDOOI VOOR PLURIFORM DENKEN

Nog iemand die kunst en wetenschap combineert, is Kila van der Starre, PhD literatuurwetenschap aan de Universiteit Utrecht, poëziecritica en dichter. Deze jonge onderzoekster, die aan het begin staat van haar academische carrière en betrokken is bij de beweging die de universiteit wil omdenken, is door *Ons Erfdeel* en deBuren aangezocht als respondent op het debat tussen Icke en Torfs. Haar volledige interventie is te lezen op de blog van *Ons Erfdeel* (<http://goo.gl/DdJLbE>). Hieronder staat een ingekorte en bewerkte versie.

**Louter kennis vergaren is niet
genoeg. Ook een tandarts moet,
terwijl een patiënt hem met
open mond zwijgend aanstaart,
diepzinnige gedachten
kunnen koesteren**

Toen ik anderhalf jaar geleden begon aan mijn PhD aan de Universiteit Utrecht voelde ik me iedere ochtend jarig. Ik stond iedere dag op met een gevoel van positieve onrust over wat ik die dag zou doen, lezen, schrijven, bedenken, ontdekken. Die nieuwsgierige, enthousiaste wetenschapper ben ik nog steeds, maar wel met een sceptisch-realistisch randje.

Toen ik aan de universiteit ging studeren, zag ik die niet als een bedrijf. Ze was voor mij een instituut dat als doel had om kennis te vergaren en kennis door te geven. Ik associeerde de universiteit niet met politieke beslissingen, begrotingen of bezuinigingen.

Na een paar maanden PhD veranderde mijn beeld voorgoed. Ik zag collega's uren besteden aan het invullen van formulieren, het bijwonen van vergaderingen en het afvinken van vragenlijsten. Ik zag docenten in angst studentenevaluaties afwachten. Ik zag bijeenkomsten over de te hoge werkdruk in het water vallen omdat te weinig mensen kwamen opdagen door de te hoge werkdruk.

De Volkskrant concludeerde in 2015 dat 10 procent van de Nederlandse wetenschappers over meer dan 60 procent van al het geld voor vrij onderzoek beschikt. Een groep van ongeveer twintig topwetenschappers haalt per persoon tientallen miljoenen op, terwijl duizenden collega's worstelen om voldoende budget bij elkaar te krijgen voor hun onderzoeksprojecten. Ik zag dit alles de eerste maanden van mijn PhD aan en ik was verbijsterd, teleurgesteld en vooral zwaarmoedig over de toekomst van de universiteit.

En toen werd het Maagdenhuis bezet. Wat de meningen ook zijn over hun aanpak, hun activisme, hun communicatie met de UvA, hun beslissingen tijdens de bezetting,... Ik ben de studenten en docenten eeuwig dankbaar dat ze het onderwerp van de gang van zaken aan de universiteit zo prominent in het vizier van de beleidsmakers, medewerkers, studenten, media en samenleving hebben gekregen.

Naar aanleiding van de protesten in Amsterdam ontstonden er twee groepen die zich inzetten voor het structureel veranderen van de manier waarop de universiteit

functioneert: studenten verenigden zich onder de naam De Nieuwe Universiteit en medewerkers schaarden zich onder Rethink. Ik realiseerde me dat ik tot de academische generatie behoor die op dit moment zowel tijd als energie heeft om verandering in gang te zetten, én het langst de vruchten van die verandering kan plukken.

Ik sloot me aan bij Rethink UU om de universiteit te *her-denken*. Maar hoe precies? Het werd duidelijk dat we het bijna altijd eens waren over de problemen, maar zeer zelden over de oplossingen. En dat was frustrerend, maar ook *usual business*. In ieder geval voor de aanwezige geesteswetenschappers, voor wie het geloof in één waarheid al sinds lange tijd achterhaald is en die het bieden van meerdere perspectieven op één situatie hoog in het wetenschappelijke vaandel hebben staan. We besloten een open brief te schrijven aan het College van Bestuur van onze universiteit met daarin zes punten van aandacht:

1. De democratisering van het universitaire bestuur.
2. De heroverweging van top-down hervormingen van onderwijs en onderzoek.
3. De terugdringing van de rol van de universiteit als ondernemer en commercieel bedrijf.
4. De bevordering van een evenwichtiger personeelsopbouw door de vergroting van het aantal vaste contracten in verhouding tot tijdelijke aanstellingen.
5. Een nieuw financieringsmodel voor het onderwijs dat niet primair gebaseerd is op prestatie- en outputeisen.
6. Een nieuw financieringsmodel voor het onderzoek dat gebaseerd is op inherent wetenschappelijk belang en op een pluriforme opvatting van maatschappelijke relevantie.

De verschillende invalshoeken op deze aandachtspunten van Rethink UU laten zien dat er geen sprake is van één simpel definieerbaar probleem en al helemaal niet van één heldere oplossing. Maar dat is geen probleem zolang we die pluriformiteit erkennen en vragen blijven stellen. Want in tegenstelling tot vele andere gevallen bestaat de gewenste situatie van de wetenschap uit het grondig oneens zijn met elkaar.

Ik pleit dan ook voor een meer pluriforme houding ten opzichte van de toekomst van de universiteit. Het rendementsdenken heeft ons ervan overtuigd dat meten weten is, ook wanneer het gaat om een onderzoeker, docent of universiteit. Maar in de geesteswetenschappen weten we al een hele tijd dat “meten is weten” met een flinke korrel zout genomen moet worden. Cijfers verzamelen is één stap, cijfers interpreteren is een veel belangrijkere tweede stap.

Meten is dus niet altijd weten. Perverse prikkels zoals financiële beloningen voor universiteiten die studenten zo snel mogelijk laten afstuderen, zorgen voor problematische situaties waarin studenten aan diploma's worden geholpen zonder dat de kwaliteit van hun studie genoeg in acht wordt genomen. Ook het tellen van het aantal publicaties en het aantal keer dat een onderzoeker geciteerd wordt, werkt pervers. Zoals filosoof en hoogleraar politicologie in Nijmegen en Oxford Grahame Lock zei: "Weet u wat de truc is om zo vaak mogelijk geciteerd te worden? Heel simpel. Schrijf gewoon iets ongelooflijk doms op. Je leven lang zullen andere onderzoekers dan verplicht zijn bij jouw werk stil te staan en vlug te zeggen dat het zo nu juist niet moet."

Maar, hoe moet je dan wél beslissen wat goed onderwijs en goed onderzoek is? Kwaliteit is zó glibberig en zó afhankelijk van zoveel factoren. Het verschilt per vakgebied, het is subjectief en soms duurt het jaren, decennia, eeuwen voordat we weten of een wetenschappelijke ontdekking van belang was. Is tellen dan niet de simpelste en meest objectieve oplossing?

Ik stel wellicht meer vragen dan ik antwoorden geef. Maar mijn punt is juist dat het daar in de wetenschap om gaat. En of die vragen nuttig zijn, ook daarover kan en moet gediscussieerd worden. Iemand uit mijn vakgebied, de Nederlandstalige poëzie, die veel wist over het nutteloze, was Herman de Coninck. Hij opende in 1980 een essay in het tijdschrift *Tirade* met deze woorden:

Toen ik ooit les gaf, poëzie, aan jongens die daar helemaal niet om gevraagd hadden, was de eerste vraag: moeten we dat kennen voor het examen? Nee, voor het leven, zei ik. En de tweede vraag was: waartoe dient dat dan? Ik vond dat een erg domme vraag [...]. Poëzie dient namelijk nergens toe, en dat is op zich al een verdienste. Deze wereld wordt verpest door zijn utilitarisme, als iets niet meer meteen winstgevend is, deugt het niet. Dus leve het nutteloze. Waartoe dient een wandeling door het bos? Hoeveel is dat waard? Wat mag zo'n bos kosten? Hoeveel kost stilte? [...] Ik zei dus: precies de nuttelosheid van poëzie is een protest tegen al wat in deze wereld aan de orde is. Dit is een maatschappij van hebben. Poëzie hoort tot het rijk van het zijn.

Twee afsluitende opmerkingen over dit citaat van De Coninck. Ten eerste hoop ik dat er ook meisjes in zijn klas zaten. Of eigenlijk: ik hoop dat ze er niet zaten, want anders betekent het dat hij ze vergeten is. Feit is in ieder geval dat er op dit moment meer vrouwen dan mannen afstuderen aan Nederlandse universiteiten. Toch zijn er veel meer mannelijke docenten en hoogleraren. Ook diversiteit is een belangrijk aandachtspunt voor de toekomst van de universiteit. En ten tweede: vragen naar het nut van iets is

Toen ik begon aan mijn PhD aan de Universiteit Utrecht voelde ik me iedere ochtend jarig. Die nieuwsgierige, enthousiaste wetenschapper ben ik nog steeds, maar wel met een sceptisch-realistisch randje.

geen domme vraag. Het is juist essentieel dat we vragen blijven stellen. Over het nut van de geesteswetenschappen bijvoorbeeld, of over het nut van de natuurwetenschappen, of over het nut van de universiteit. Maar het belangrijkste is dat we ook altijd vragen blijven stellen over de andere kant van het verhaal, dat we het alternatieve perspectief nooit uit het oog verliezen: door bijvoorbeeld vragen te stellen over het nut van rendement, over het nut van efficiëntie, over het nut van winst en over het nut van nut.

MAN-VROUWBALANS

Rik Torfs is het eens met de meeste zaken uit het betoog van Kila van der Starre, al vraagt hij zich af of die “punten van aandacht” wel de beste werkwijze zijn: “Ik zie veel tragiek in het voorleggen van zes punten aan een College van Bestuur, dat daar vervolgens ‘met aandacht en grote interesse kennis van neemt’. En dan? Toch vind ik dat zo’n college daar ook echt iets mee moet doen. Juist een complexere manier van besturen – met verkozen of toch zeker door het personeel gedragen bestuurders – is van belang voor de universiteit en voor een geraffineerde en dynamische samenleving. Liever zo dan dat je vanuit deductieve denkpatronen allerlei maatregelen probeert ‘uit te rollen’ waarbij iedereen die onder die uitrol ligt, verpletterd wordt. Volgens mij zit er dus ook efficiëntie in het voorbijgaan aan het pure efficiëntiedenken. Er zit ook nut in tijdverlies omdat je zo mensen meer tijd kunt geven om zichzelf te worden. De universiteit is bij uitstek een laboratorium waar je complexe en gedifferentieerde besluitvorming moet nastreven, ook al lijkt dat onmogelijk en zegt men: ‘Dit is arbitrair en gelijke behandeling blijft uit.’ Iedereen aan de universiteit op een rücksichtslose manier gelijk behandelen, dat is juist het toppunt van ongelijke behandeling, want zo ontken je de eigen aard van mensen en hun verschillende vormen van creativiteit. Alles wat contradictorisch lijkt, vind ik juist prachtig, en een universitair bestuurder moet de moed hebben daarmee om te gaan. Alleen moet die cultuur er wel zijn: durf te aarzelen, neem al eens een inefficiënte beslissing, verlies veel tijd met onmogelijke collega’s. Dan ben je al een mooi eind op weg.”

Voor Vincent Icke is het verhaal van Kila van der Starre wat theoretisch en abstract: “Ik vind het ook terecht om je zorgen te maken over de sociale kant van de wetenschappelijke wereld, maar ik zie het liever praktischer. Neem nu het feit dat er zo’n laag percentage vrouwen zit in de top van mijn vak, 15 procent, en ook in andere vakken aan de universiteit: ik vind dat een bot schandaal dat me persoonlijk pijn doet. Onrechtvaardigheid van die soort moet je als maatschappij niet accepteren. Maar op dit monumentale probleem wordt vaak op een poëtische en abstracte manier gereageerd. In plaats van zich de vraag te stellen: wat is het mechanisme? Over vrouwen die zich bij ons instituut melden, zeggen wij niet: voer maar af. Maar het effect is er wel, dus moet er een mechanisme zijn. Het kan toch niet buiten de macht van de sociologie liggen om dat te weten te komen, zodat we het kunnen bestrijden?”

Als rector van de grootste universiteit van Vlaanderen is Torfs natuurlijk bekend met de man-vrouwbalans. Hij maakt een onderscheid tussen docenten en studenten: “In Leuven hebben we bij de docenten ongeveer 40 procent vrouwen. Dat zou 50 procent moeten zijn, maar het is alvast beter dan de meeste andere universiteiten. Er is ook nog een verborgen vertekening die we goed in het oog moeten houden: hoe zit het met de promoties als de mensen eenmaal aan de universiteit werken? Daar heb je vier categorieën: docent, hoofddocent, hoogleraar en gewoon hoogleraar. We onderzoeken actief of de periodes tussen de verschillende bevorderingen in bij vrouwen langer zijn dan bij mannen. Dat blijkt inderdaad het geval, al is het verschil beperkt. Nu doen we er iets aan. Dit voorstel is nog niet beslist, maar ik ben er wel voorstander van: jaarlijks moet één BOF ZAP-mandaat (*Bijzonder Onderzoeksfonds voor Zelfstandig Academisch Personeel, red.*) voor onze toponderzoekers aan een vrouw worden toegekend, uit eender welke discipline. Bij de categorie van gewoon hoogleraren, wat je doorgaans wordt rond je 52ste, zitten we nog met *the remains of the past*. Maar ook daar kun je corrigeren. Bij studenten verschilt de man-vrouwbalans enorm per richting en kunnen de maatregelen soms eenvoudig zijn. Naar de faculteit van landbouwingenieurs kwamen voornamelijk mannen, omdat ze dachten aan geweldige tractoren en verschrikkelijke machines. Op het moment dat dit de faculteit van de bio-ingenieurs werd, kwamen er plotseling meer vrouwen. Je hoeft niet altijd met grote theorieën en concepten voor de dag te komen.”

UNIVERSITAIRE SAMENWERKING

Na het gesprek tussen Torfs en Icke en de interventie van Van der Starre, zijn ook een paar vragen gesteld vanuit het publiek. Hierna volgt een selectie.

Kun je als universiteit excellent zijn als je niet Harvard bent en dus geen miljarden-toelage hebt, vroeg een man zich af. Hij vreesde van niet, Icke meende van wel: “Ieder briljant idee is ooit voortgekomen uit het hoofd van één mens. Dat is alles wat je nodig

Iedereen aan de universiteit op een rücksichtslose manier gelijk behandelen, dat is juist het toppunt van ongelijke behandeling, want zo ontken je de eigen aard van mensen en hun verschillende vormen van creativiteit.

hebt, maar je moet dergelijke mensen wel koesteren. Dat is in de loop van de geschiedenis gebeurd aan universiteiten waar je nog nooit van hebt gehoord en die een toelage van niks hadden. Ik denk dat een universiteit meer gebaat is bij een standvastige en betrouwbare middelgrote investering op de lange termijn dan bij één gigantische toelage. Het succes van de rijkste universiteiten ter wereld heeft niet alleen met geld te maken, zij zijn ook over een heel groot aantal jaren standvastig met bepaalde zaken bezig geweest. En dat kun je ook met een lager budget. Vertrouwen en geduld zijn heel ouderwetse deugden in een tijdperk van ‘vertrouwen is goed, controle is beter’. Terwijl het precies andersom is: je kunt niet zonder controle, maar vertrouwen is het beste. En dat op de lange termijn.”

Ook Torfs steunt het idee van een standvastig beleid: “Een algemeen beleid van waakzaamheid is beter dan krampachtig inspelen op *the love of the moment*. Natuurlijk moet je als universiteit ook concurreren in een internationale markt, je moet de juiste mensen aantrekken. Maar geld is niet het enige middel waarmee je kunt concurreren. Goed, in bepaalde faculteiten is het belangrijker dan in andere. Zo moet je wat meer moeite doen om artsen en juristen binnen te halen. Andere disciplines, zoals filosofie, kosten heel weinig, daar moet je het de briljante geesten naar hun zin maken. Ik ben daar heel pragmatisch in: je moet mensen gelijk behandelen, maar wel op zo’n manier dat iedereen zin heeft om te blijven.”

Tot slot: samenwerking tussen universiteiten. Volgens Torfs werken de twee grootste Vlaamse universiteiten, Leuven en Gent, goed samen. Beide instellingen zijn immers internationaal georiënteerd en hebben gelijklopende belangen te verdedigen tegenover de politiek. Maar hoe zit dat in Nederland, waar er ooit sprake van was om Leiden, Delft en Rotterdam samen te voegen? En is er ook grensoverschrijdende samenwerking mogelijk tussen Vlaanderen en Nederland? Icke noemt zichzelf in dat opzicht een volstrekte romanticus: “Zoals er maar één mensheid is, de wereldbevolking, zo is er ook maar één universiteit, en dat zijn alle universiteiten. De mensheid als

geheel vaardigt iets, een onweegbaar cultureel iets, uit om te doen wat niet iedereen gegeven is: zich wijden aan het verleggen van de menselijke grenzen tot waar geen grens meer is. Mij gaat het om het academische ideaal: mensen in staat stellen hun academische mogelijkheden zo veel mogelijk te ontplooien. Als je daarnaar kijkt, en niet zozeer naar welke studiepunten je kunt halen, dan kan dat overal gebeuren.”

Torfs houdt wel van een beetje concurrentie: “Al was het maar voor de *fun*. Als je één Universiteit Vlaanderen zou hebben, zou de saaiheid ervan af spatten.” Toch ziet Torfs ook een paar concrete mogelijkheden tot samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland: “Bepaalde zeldzame richtingen, onder meer in de letteren, moeten in het Nederlandse taalgebied overeind gehouden worden. Dat vind ik een culturele verantwoordelijkheid. Ik heb er al over gesproken met de rectoren van Groningen, Amsterdam, Leiden en Gent, want we moeten ervoor zorgen dat er in ons taalgebied toch één zo’n opleiding is, zodat ook de vaktaal blijft bestaan en het Nederlands een volwaardige taal blijft waarin internationaal kan worden gecommuniceerd. Ik ben geen fetisjist van het bestrijden van het Engels – wat blijkbaar als een moreel hoogwaardige eigenschap wordt beschouwd. Ik ben wel een voorstander van het promoten van het Nederlands als volwaardige wetenschapstaal. En daarvoor moeten Vlaanderen en Nederland samenwerken.”

LITERATUURLIJST

- WILLEM OTTERSPEER, *Weg met de wetenschap. Een pleidooi voor de universiteit*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2015, 96 p.
- CASPER THOMAS, *Competente rebellen. Hoe de universiteit in opstand kwam tegen het marktdenken*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2015; 216 p.
- PETER VENMANS, *Over de zin van nut. Een filosofisch essay*, Atlas Contact, Amsterdam, 2008.
- AD VERBRUGGE EN JELLE VAN BAARDEWIJK (RED.), *Waartoe is de universiteit op aarde?*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2014, 296 p. Met een bijdrage van Rik Torfs.